

DEFINICJA ARTYSTY W UJĘCIU SOCJOLOGICZNYM I PRAWNYM. CZY SOCJOLOGICZNE DEFINICJE ARTYSTY SĄ POTRZEBNE PRAWNIKOM?

THE DEFINITION OF THE ARTIST IN SOCIOLOGICAL AND LEGAL TERMS. ARE SOCIOLOGICAL DEFINITIONS OF THE ARTIST NEEDED BY LAWYERS?

URSZULA ŁOBACZEWSKA

WYDZIAŁ PRAWA, UNIwersYTET W Białymstoku, ul. Mickiewicza 1, 15-213 Białystok

Streszczenie

Niniejszy artykuł stanowi próbę ukazania potrzeby sięgania przez prawników, szczególnie na etapie postępowania sądowego, do definicji pojęcia artysta z innych dziedzin naukowych. Brak definicji legalnej zapisanej w ustawie sprawia, iż trudno jest oprzeć wyrok o częściowe definicje artysty zapisane w ustawie o ubezpieczeniach społecznych, czy też w ustawie o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Rodzi to potrzebę sięgania do definicji konstruowanych przez badaczy różnych dziedzin. Opisano szczególne połączenie pomiędzy definicjami artysty konstruowanymi przez socjologów, a wykorzystaniem ich w prawie, szczególnie w momencie tworzenia uzasadnień do wyroków sądów. Na tej podstawie przedstawiono wnioski dotyczące potrzeby stworzenia definicji legalnej pojęcia artysta, odpowiadającej sztuce tworzonej w dzisiejszych czasach, ze szczególnym uwzględnieniem definicji socjologicznych, gdyż obecnie to one są główną opoką polskich prawników.

Słowa kluczowe: artysta, definicja artysty, socjologia, prawo.

Abstract

This article is an attempt to show the need for lawyers, especially at the stage of court proceedings, to refer to definitions of the term artist from other scientific fields. The lack of a legal definition enshrined in the Act makes it difficult to base a judgment on partial definitions of an artist enshrined in the Social Security Act or the Copyright and Related Rights Act. This gives rise to the need to draw on definitions constructed by researchers in various fields. The particular connection between the definitions of an artist constructed by sociologists and the use of these definitions in law is described, particularly when justifying court judgements. On this basis, conclusions were presented concerning the need to create a legal definition of the term artist, corresponding to the art created today, with particular emphasis on sociological definitions, as they are currently the mainstay of Polish lawyers.

Keywords: artist, definition of artist, sociology, law.

Zarówno w polskim prawodawstwie jak i naukach socjologicznych coraz trudniej o uchwycenie definicji słowa artysta. Kim jest artysta w dzisiejszym świecie i dlaczego tak trudno wskazać osobę artysty i zamknąć ją w prostej kilku zdaniowej definicji? Problem z tym mają socjologowie zajmujący się badaniem obszarów z zakresu socjologii sztuki, lecz problem ten dotyka także prawników, którzy, pomimo iż ustawodawca wielokrotnie w ustawach posługuje się słowem artysta oraz działalność artystyczna nie zamknął tych pojęć w zwięzłej definicji legalnej. Jak więc odróżnić artystów od nie-artystów, aby móc zastosować wobec nich odpowiednie przepisy obowiązującego w Polsce prawa? Definicje

używane w obrocie prawnym stają się coraz bardziej rozbudowane, opisowe i coraz częściej, w celu wydania orzeczenia sądy posilkują się definicjami artystów również z innych dziedzin naukowych, szczególnie odnosząc się do rozważań socjologicznych.

Słowo artysta w polskim prawodawstwie nie posiada definicji legalnej. Możemy odnaleźć jedną z definicji, którą ustawodawca zawarł w ustawie z dnia 13 października 1998 roku o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. 1998, nr 137 poz. 887 z późn. zm). Artystów i twórców zdefiniowano jako osoby prowadzące działalność pozarolniczą. W art. 8 ustawy sprecyzowano definicję twórcy jako osoby, „która tworzy dzieła w zakresie architektury, architektury wnętrz, architektury krajobrazu, urbanistyki, literatury pięknej, sztuk plastycznych, muzyki, fotografii, twórczości audiowizualnej, choreografii i lutnictwa artystycznego oraz sztuki ludowej, będące przedmiotem prawa autorskiego”. Natomiast w ust. 7 znajdujemy definicję artysty o brzmieniu: „uważa się osobą wykonującą zarobkowo działalność artystyczną w dziedzinie sztuki aktorskiej i estradowej, reżyserii teatralnej i estradowej, sztuki tanecznej i cyrkowej oraz w dziedzinie dyrygentury, wokalistyki, instrumentalistyki, kostiumografii, scenografii, a także w dziedzinie produkcji audiowizualnej reżyserów, scenarzystów, operatorów obrazu i dźwięku, montażyistów i kaskaderów” (ust. 8). Ta definicja jest zdecydowanie zbyt wąska, aby móc opierać na niej rozstrzygnięcia sądów powszechnych oraz sądów administracyjnych, w szczególności z zakresu tak skomplikowanych dziedzin jak prawo podatkowe czy prawo pracy (Wytrążek, 2011: s. 2). Spoglądając do podstawowej, jakby się mogło wydawać dla prowadzącego działalność artystyczną Ustawy z dnia 4 lutego 1994 roku o prawie autorskim i prawach pokrewnych, pojęcie artysty zostało zdefiniowane w sposób znacznie węższy. Odnosi się ono jedynie do „artysty wykonawcy” i dotyczy praw pokrewnych, związanych z artystycznymi wykonaniem danych utworów lub dzieł sztuki ludowej (Sermak, 2016: s. 31).

Polski ustawodawca na przestrzeni ostatnich lat kilkukrotnie podjął działania w kierunku usystematyzowania zarówno samych pojęć, jak i statusu artystów i twórców. Pierwsza taka próba została podjęta w 2008 roku przez polityków partii Polskie Stronnictwo Ludowe. Zaprezentowali oni projekt ustawy o wykonywaniu i ochronie zawodu aktora, który w procedurze legislacyjnej nie został wprowadzony do polskiego obrotu prawnego. W 2020 roku na kanwie wydarzeń związanych z pandemią Covid-19, kiedy to artyści pozostali bez pracy i często środków do życia, ponownie ustawodawca dostrzegł potrzebę usystematyzowania pojęć związanych z definicją działalności artystycznej i samych artystów. Artyści i twórcy wielokrotnie mieli problemy z otrzymaniem wsparcia od państwa, kiedy wykonując swoje działania artystyczne nie prowadzili ich w formie działalności gospodarczej. W 2020 roku Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego ogłosił, że trwają prace nad projektem ustawy, która ma systemowo uregulować status artysty w Polsce (Żebrowski, 2019) [dostęp 20.05.2024]. Ustawodawca w projekcie ustawy o statusie artysty zawodowego, zdefiniował pojęcie działalności artystycznej oraz artysty i twórcy, które miało stać się definicjami legalnymi tych pojęć, ujednolicając sposób ich rozumienia. Byłoby to zakończenie wieloletniej rozbieżności w definicji pojęcia artysta. Niestety ustawa ostatecznie nie została wprowadzona do polskiego obrotu prawnego, pozostawiając te kwestie nieuregulowanymi.

W listopadzie 2023 roku ponownie rozpoczęto pracę nad nową ustawą, która ma usystematyzować pojęcia i określić status artysty zawodowego w Polsce. Ustawa ponownie zawierała definicje legalne najważniejszych pojęć, które miały ułatwić określenie, kto i w jakiej sytuacji artystą jest, a kto nim nie jest. Ustępujący wtedy rząd premiera Mateusza Morawieckiego zdążył przyjąć opracowaną ustawę. W styczniu 2024 roku została ona jednak cofnięta do etapu konsultacji społecznych. Na stronie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego dostępna była ankieta, do której wypełnienia zachęceni byli artyści różnych dyscyplin. Konsultacje mają na celu nie tylko skonfrontowanie treści ustawy z samymi artystami, lecz także oszacowanie kosztów, które niesłoby jej wejście w życie (Skumal, 2024) [dostęp 20.05.2024]. Z punktu widzenia samych artystów oraz prawników zajmujących się problematyką tej dziedziny prawa, wznowienie prac nad tym zagadnieniem jest niezwykle ważne. Obecnie przy braku definicji legalnych podstawowych pojęć niezwykle trudno ustalić, kogo dotyczą przepisy, kto może skorzystać z ulg, zwolnień czy też wsparcia socjalnego ze strony państwa.

Jednoznaczne uchwycenie definicji pojęcia artysta i zamknięcia go w kilku słowach, nie jest obecnie łatwym zadaniem. Jak w swoich rozważaniach zauważają Agata Bachórz i Krzysztof Stachura w tych czasach zaobserwować możemy ciągły i nieustanny spór o definicję artysty, a przede wszystkim o to, kto rzeczywiście ma prawo nazywać siebie „artystą” (Bachórz, Stachura, 2015: s. 25). Istotnym problemem jest fakt, iż pojęcie artysty zachodzi semantycznie na wiele innych pojęć, takich jak amator, rzemieślnik, czy przede wszystkim twórca. Jedną z najprostszych definicji artysty sformułował polski socjolog Marian Golka, stwierdzając, że artysta to „człowiek wytwarzający dzieła sztuki” (Golka, 1995: s. 16). Jednocześnie twierdził, że absolutnie niemożliwe jest uznanie osoby za artystę, jeśli jedynie to on sam określił się w ten sposób. Takie spojrzenie na osobę artysty nie pozwala na oderwanie od odbioru społecznego zarówno jego i sztuki, którą się zajmuje. Tylko akceptacja działań danego artysty ze strony społeczeństwa może usankcjonować jego istnienie (Golka, 1995: s. 16). Jest to bardzo szerokie spojrzenie na artystę, które nie definiuje, co konkretnie dana osoba powinna robić, aby być artystą, tylko w jaki sposób powinna być postrzegana przez społeczeństwo, aby móc nim być. Z innego punktu widzenia, działalność artystyczna jedną z nielicznych dziedzin, w której brak komercyjnego sukcesu może być wytłumaczony niezrozumieniem wysokiej wartości artystycznej tworzonych dzieł i zinterpretowany na korzyść ich twórcy. Trudno więc do końca zgodzić się z tym poglądem Mariana Golki, gdyż obecnie często zaobserwować można, że brak komercyjnego uznania sprawia, iż osoba staje się uznawana za artystę. Spotkać się można także z poglądem, iż każdy, kto wykonuje jakies działania artystyczne i sam określa się jako artysta, a także nawet niewielki krąg osób postrzega go w ten sposób, jest artystą. W tym przypadku nie liczy się jakość walorów estetycznych, czy też fakt, jak istotne dla sztuki jest wytworzone dzieło. Tak szerokie kryteria identyfikacji osoby jako artysty przyjął Florian Znaniecki (Znaniecki, 1937: s. 507).

W socjologii istnieje również zgoła odmienny pogląd o możliwości autoidentyfikacji, bez konieczności uznania tego ze strony społeczeństwa. Część badaczy uważa, iż wystarczy samo przekonanie jednostki o byciu artystą, posiadanie artystycznej duszy,

a odczucie takiej osoby należy wtedy uznać za właściwe. Pogląd ten rodzi zdecydowanie zbyt duże problemy interpretacyjne, wszak jeśli osoba wytwarza sztukę ludową i nie nazywa siebie artystą, czy w takim razie artystą nie jest? Dla wielu osób określenie „artysta” jest zbyt górnolotne, dalekie i obce. Artystów identyfikują jako wielkich, nagradzanych na arenie międzynarodowej muzyków, literatów czy fotografów, dlatego stronią od określania siebie tym mianem.

Należy zwrócić uwagę, iż Marian Golka w bardziej szczegółowy sposób zajął się próbami pełnego zdefiniowania pojęcia artysty, w napisanej później książce „Socjologiczny obraz sztuki”. Zwrócił w niej uwagę na bardzo istotne aspekty powodujące trudności w jednoznacznym zdefiniowaniu artysty. To przede wszystkim różnice między gatunkami twórczymi, odmienne postawy wobec sztuki, różny status artystyczny, różny szczebel kariery, jak również historia zawodu artysty przyczyniają się do niejednoznaczności tego pojęcia. Stał on na stanowisku, iż artystą jest człowiek zajmujący się działalnością twórczą o indywidualnym charakterze, znamionującą biegłość, a przy tym wykazującą zaangażowanie talentu, wyobraźni i innych cech osobowości, która to działalność pełni swoistą funkcję społeczną, zaakceptowaną przez zbiorowość w wyniku zapotrzebowania na określone wartości, które artysta może oferować (Golka, 1996: s. 86). W ten sposób skonstruowana definicja bardzo nawiązuje do używanych obecnie w polskim prawie definicji ze szczególnym wskazaniem indywidualnego charakteru twórczości artysty. Indywidualny charakter to kryterium dzieła artysty, na które powołują się sądy orzekające, najczęściej w związku ze zwolnieniem w podatku od towarów i usług. W zbliżony sposób do przytoczonej definicji artysty, ustawodawcy próbowali zdefiniować artystę w ustawie o statusie artysty zawodowego z 2020 roku, niestety nie weszła ona w życie. Zaobserwować można jednak ogromny wpływ socjologów na prawo i osoby je stanowiące.

Warto wspomnieć o poglądach Howarda Beckera dotyczących definicji artysty. Analizuje on postrzeganie artystów w poszczególnych dziedzinach sztuki, twierdząc, że inaczej artyści postrzegani są w dziedzinach związanych z muzyką, a inaczej w sztukach plastycznych. Becker twierdził, że każdy świat sztuki, ma swoje własne reguły, wedle których wpuszcza w swoje granice pewnych artystów, a innym osobom pracującym w danym medium odmawia tego miana (Becker, 2008: s. 226-227). Tu kryterium przynależności zależy od sposobu postrzegania artysty nie przez ogół społeczeństwa, czy też ogół innych artystów, lecz przez osoby zajmujące się jedynie konkretną dziedziną sztuki. Becker tworzył bardzo szeroką definicję artystów, gdyż w kręgu jego socjologicznych badań znajdowali się nie tylko artyści zawodowi, lecz również amatorzy, osoby zajmujące się sztuką ludową czy tzw. niedzielnymi artystami.

Definicję opartą na syntezie poglądu o definiowaniu artysty poprzez autoidentyfikację i definicji opartej na potrzebie uznania przez społeczeństwo zaproponowali w swojej pracy wspomniani już Agata Bachórz i Krzysztof Stachura. Połączyli te dwa, prezentowane wcześniej jako przeciwstawne poglądy, nazywając je rdzeniem definicji artysty (Bachórz, Stachura: 2015, s. 29). Zaproponowane przez nich spojrzenie na definicję artysty jest zgodne, co sami podkreślają w swojej pracy, z definicją stworzoną przez UNESCO, w której określono, iż „każdy, kto postrzega swoją twórczość jako istotną część swojego

życia, kto przyczynia się w ten sposób do rozwoju sztuki i kultury i kto jest uznawany za artystę lub stara się o takie uznanie, niezależnie czy działalność tę wykonuje we własnym zakresie, pozostając w stosunku pracy czy przynależąc do jakiegoś stowarzyszenia” (Heinich, 2007: s. 81). To ważny pogląd szczególnie w odniesieniu do nauk prawnych. Wydaje się on otwierać drogę do pełnego zdefiniowania pojęcia artysty nie tylko z punktu widzenia socjologii, lecz również dając możliwość zbudowania na jego podstawie nowoczesnej, pełnej definicji legalnej pojęcia artysta.

Wydawać się może, iż prawo jest dziedziną, w której trudno o dyskusje o odczuciach artystów, a tym bardziej trudno opierać rozstrzygnięcia sądów na podstawie tego, co odczuwa osoba, która dany wytwór stworzyła. Prawo wielu osobom kojarzy się ze sztywno określonymi zasadami, w ramach których sąd wydaje orzeczenie. Rzeczywistość wygląda jednak zgoła inaczej. Jeden z najbardziej jaskrawych przypadków dotyczących odczuć samych artystów w kwestii tego, czy ich działania są działaniami artystycznymi i czy oni sami mogą nazywać się artystami, znaleźć możemy w orzeczeniu Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 13 stycznia 2023 roku (I FSK 1855/19). Skarga kasacyjna dotyczyła interpretacji art. 43 ust. 1 pkt 33 lit. b ustawy z dnia 11 marca 2004 roku o podatku od towarów i usług (Dz. U. 2004 Nr 54 poz. 535), czy możliwym jest uznanie konserwatora zabytków za artystę indywidualnego i zastosowanie wobec niego zwolnienia z podatku VAT na podstawie wyżej wymienionego artykułu ustawy, czy też nie. Ustawodawca określił grono podatników, którzy mogą ubiegać się o skorzystanie ze zwolnienia w podatku od towarów i usług, sięgając do definicji indywidualnych artystów oraz twórców z przepisów ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. 1994 Nr 24 poz. 83). Brak wyraźnego zdefiniowania grona podmiotów mogących się ubiegać o wyżej wymienione zwolnienie w samej ustawie o VAT tworzy rozbieżności interpretacyjne i rodzi problem związany ze statusem artysty indywidualnego wśród osób wykonujących usługi konserwatorskie i restauratorskie, co widoczne jest po ilości wydanych interpretacji indywidualnych, a także orzeczeń sądów administracyjnych. Co najistotniejsze, w uzasadnieniu do wyroku NSA, oprócz innych faktów przemawiających na korzyść podatniczki, sąd zwrócił także uwagę na fakt, iż sama skarżąca podkreśla, że czuje się artystką. Naczelny Sąd Administracyjny uwzględnił autoidentyfikację podatniczki o byciu artystką i oprócz innych faktów przemawiających na korzyść skarżącej, oparł swoje orzeczenia na tej podstawie. To bardzo ciekawa i istotna z punktu widzenia wydawania kolejnych orzeczeń sytuacja w polskim prawie.

W orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego widać wyraźną tendencję zastosowania wykładni rozszerzającej pojęcie artysty. NSA mając na względzie fakt, iż dziedziny sztuki, w których mogą działać artyści, wciąż się rozwijają, jak również tworzone są nowe przestrzenie działań artystycznych nie zawęża pojęcia artysta do określeń, które odnaleźć można w ustawie o systemie ubezpieczeń społecznych czy też w ustawie o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Sądy coraz częściej w sposób opisowy definiują artystę, zwracając uwagę na jego działania, jak również postrzeganie go przez społeczeństwo.

Odwołując się do poglądów panujących wśród części socjologów o możliwości autoidentyfikacji osoby jako artysty, trudno jest zgodzić się, aby sąd mógł opierać swoje

wyroki jedynie na odczuciach danej jednostki. W orzecznictwie wyraźnie widać tendencję brania pod uwagę autoidentyfikacji osoby jako artysty, natomiast nie może być to samoistna podstawa do wydania korzystnego wyroku. Potrzeba wielkiej ostrożności, gdyż niechybnie może to doprowadzić do naginania prawa w celu uzyskania korzyści, np. ulg i zwolnień w prawie podatkowym. Zdecydowanie bardziej adekwatne byłoby odwołanie się w orzeczeniu do poglądów Mariana Golki, czy też Howarda Beckera.

Wojewódzki Sąd Administracyjny w Poznaniu w wyroku z dn. 24.08.2023 roku wyraźnie stwierdził, iż na bazie istniejących w polskim prawie definicji artysty nie sposób stwierdzić, czy dana osoba określająca się mianem artysta zajmuje się faktycznie działalnością artystyczną, czy też nie. Skład orzekający zwrócił uwagę, że zakres definicji zawartych w prawodawstwie jest zbyt wąski, aby móc w oparciu o te definicje wydać orzeczenie (II SA/Po 388/23). Ponownie mamy do czynienia z sytuacją, gdzie we wniosku skarżący określa siebie jako artystę. Sąd, w tym przypadku, odmiennie niż w wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego, nie przyjmuje kryterium autoidentyfikacji artysty, nie zwracając szczególnej uwagi na odczucia osoby skarżącego. Natomiast Wojewódzki Sąd Administracyjny w Olsztynie w swoim wyroku z dnia 16.02.2023 roku (II SA/Ol 35/23) wprost tłumaczy, iż konstruuje definicję artysty i działań artystycznych w oparciu o definicję artysty z innych dziedzin nauki, w szczególności w oparciu o definicję zawartą w słowniku. Widać więc wyraźnie, że każdy ze składów orzekających opiera swoje rozstrzygnięcia na innej, samodzielnie skonstruowanej lub zaczerpniętej z innej dziedziny nauki definicji. Zjawisko te skomentowała Teresa Sermak, stwierdzając, że zdefiniowanie artysty na gruncie obowiązujących przepisów prawa jest problematyczne, szczególnie ze względu na fakt, iż zakres definicji języka powszechnego i języka prawnego w pewnym stopniu jest różnicowane (Sermak, 2016: s. 30).

Trzeba uznać, iż posiłkowanie się definicjami artystów i działalności artystycznej konstruowanych przez socjologów jest potrzebne w polskim wymiarze sprawiedliwości, gdyż coraz częściej nie jest możliwe wydanie wyroku, gdy sąd może powołać się tylko na wąskie definicje, które zapisane są w polskim prawie. Należałoby pochylić się nad skonstruowaniem jednej, spójnej i nadążającej za rozwijającymi się wciąż obszarami działań artystów definicji legalnej. Biorąc pod uwagę szczególnie te definicje konstruowane przez socjologów, jak np. Mariana Golki, które już funkcjonują w polskim obiegu prawnym.

Mając na względzie wszystkie przytoczone definicje zarówno z zakresu socjologii, jak i te funkcjonujące obecnie w obrocie prawnym sformułowanie definicji legalnej, nie jest prostym zadaniem stojącym przed polskim ustawodawcą. Skłoniłabym się jednak do twierdzenia, iż artystę należałoby zdefiniować w taki sposób, iż: artysta to osoba zajmująca się wytwarzaniem dzieł kultury o indywidualnym charakterze, przyczyniając się w ten sposób do rozwoju kultury i sztuki, bez względu na stopień profesjonalizmu i zaawansowania. Należy zdecydowanie odrzucić kryterium zarobkowości jako te, które miałyby definiować czy dana osoba jest, czy też nie jest artystą. Brak korzyści finansowych czerpanych z wytwarzanych przez osobę dzieł nie może go w żaden sposób dyskwalifikować z określania go mianem artysty. Nie bazowałabym również na kryterium autoidentyfikacji osoby jako artysty. W przypadku nauk prawnych, szczególnie na etapie postępowania

sądowego trudno byłoby bazować na odczuciach jednostki. Warto podkreślić również użycie słowa „osoba” w zaproponowanej definicji, wszak jednoznacznie sprzeciwiłabym się przypisywaniu miana artysty jakimkolwiek formom działalności sztucznej inteligencji, która w obecnych czasach coraz częściej wytwarza obrazy czy muzykę. Zastosowane kryterium przyczyniania się do rozwoju kultury i sztuki pozwoliłoby na ograniczenie zakresu użycia słowa artysta szczególnie w stosunku do rzemieślników i twórców, którzy tworzą jedynie reprodukcje znanych dzieł lub w inny sposób jedynie je odtwarzają, nie wpływając tym samym na rozwój sztuki i kultury.

Znajdujemy się w momencie bardzo szybkiego rozwoju wielu dziedzin artystycznych oraz ciągłego odkrywania nowych działań, które możemy określić mianem działalności artystycznej. Pośród tych zmian, zadaniem niezwykle trudnym jest jednoznaczne uchwycenie precyzyjnej definicji artysty, szczególnie we wciąż nowelizowanych przepisach prawa. Pokazuje to ogromną potrzebę skonstruowania definicji legalnej artysty, w oparciu o dorobek orzeczniczy, jak również definicje stworzone w innych dyscyplinach naukowych. Prawo powinno nadążać za rozwijającym się światem, również światem sztuki. Sądy zarówno powszechne jak administracyjne wydają orzeczenia w ogromnej ilości spraw dotyczących osób zajmujących się działalnością artystyczną. Poglądy socjologów sztuki dotyczące artystów mogą być pomocne w skonstruowaniu definicji legalnej artysty w polskim prawie.

BLIOGRAFIA

1. Bachórz A., Stachura K. (2015), Trajektorie sukcesu artystycznego. Strategie adaptacji artystów w polu kultury, Instytut Kultury Miejskiej, Gdańsk.
2. Becker H. (2008), Art Worlds, University of California Press, Los Angeles & Londyn.
3. Golka M. (1995), Socjologia Artysty Nowożytnego, Wydawnictwo ARS NOVA, Poznań.
4. Golka M. (1996), Socjologiczny Obraz sztuki, Wydawnictwo ARS NOVA, Poznań.
5. Sermak T. (2016), Opodatkowanie dochodów z działalności artystycznej, „Toruński Rocznik Podatkowy”, s. 29-68.
6. Wytrążek W. (2011), Działalność twórcza i artystyczna jako szczególne przypadki działalności gospodarczej, w: Europeizacja publicznego prawa gospodarczego, red. H. Gronkiewicz-Waltz, K. Jaroszyński, C. H. Beck, Warszawa. Dostępny pod adresem: https://pracownik.kul.pl/files/11992/public/Dzialalnosc_tworcza_i_artystyczna_eKUL.pdf [dostęp 20.05.2024].
7. Znaniński F. (1937), Rola społeczna artysty, „Wiedza i Życie”, nr 8/9, s. 503-517.
8. Ustawa o artystach zawodowych. Ostatnie dni na ruch ze strony twórców, rp.pl, Dostępny pod adresem: <https://www.rp.pl/prawo-dla-ciebie/art40339151-ustawa-o-artystach-zawodowych-ostatnie-dni-na-ruch-ze-strony-tworcow> [dostęp 20.05.2024].
9. Nowa ustawa ma uregulować zasady ubezpieczenia społecznego artystów (2019), prawo.pl, Dostępny pod adresem: <https://www.prawo.pl/kadry/rzad-pracuje-nad-projektem-ustawy-o-statusie-artysty,372364.html>, [dostęp 20.05.2024].